

Racisme sistèmic, xenofòbia i afrodescendència a la República Dominicana. Particularitats de la província de La Romana

Systemic racism, xenophobia and afrodescendence in the Dominican Republic. Particularities of La Romana Province

REBUT: 21/07/2021 // ACCEPTAT: 27/04/2023

Joan López Alterachs

Universitat de Barcelona
ORCID: 0009-0002-8147-4189

Resumen

En la present recerca analitzo el comportament marcadament racista d'amplis sectors de la societat dominicana, fent especial èmfasi en les particularitats de la província de La Romana, una zona on el cultiu intensiu de canya de sucre ha fet de la immigració haitiana la seva font de mà d'obra barata per excel·lència. Aquest fet implica que la qüestió racial a la República Dominicana abasti dues vessants ben diferenciades, una que associa de manera preponderant color de pell i classe, i una altra que associa afrodescendència amb la haitià-descendència, generant una profunda xenofòbia vers el país veí. La mixtura entre els prejudicis racials d'origen colonial amb les darreres onades migratòries al país, fan de la República Dominicana un brou de cultiu cromàtic, concebut com indigne per a una societat moderna, postulada com a pol d'atracció turístic a nivell mundial. Ens trobem davant d'una societat que, tot i ser d'aclaparadora majoria afrodescendent, no dubta en classificar negativament, i de forma tant sistemàtica com estructural, a aquelles persones amb fenotips més afro. Una societat on encara a dia d'avui, el color de la pell pot ser decisiu a l'hora de proporcionar privilegis, tanmateix perpetuant la subalternitat de les persones que no gaudeixen de fenotips més eurodescendents.

Paraules clau: República Dominicana; racisme; xenofòbia; afrodescendència; subalternitat.

Abstract

In this research I analyze the markedly racist behavior of large sectors of Dominican society, with special emphasis on the particularities of the province of La Romana, an area where the intensive cultivation of sugar cane has made Haitian immigration its source of cheap labor par excellence. This fact implies that the racial question in the Dominican Republic covers two quite different aspects, one that preponderantly associates skin color and class, and another that associates Afro-descent with Haitian descent, generating a deep xenophobia towards the neighboring country. The mixture between racial prejudices of colonial origin with the latest waves of migration to the country, make the Dominican Republic a chromatic breeding ground, conceived as unworthy of a modern society, postulated as a pole of tourist attraction worldwide. We are facing a society that, despite being of overwhelming Afro-descendant majority, it does not hesitate to classify negatively, both systematically and structurally, those people with more Afro phenotypes. A society where, even today, skin color can be decisive in providing privileges, however perpetuating the subalternity of people who do not enjoy more Euro-descendent phenotypes.

Keywords: Dominican Republic; racism; xenophobia; afro-descendant; subalternity.

Introducció

Racisme sistèmic, xenofòbia i afrodescendència¹ a la República Dominicana: Particularitats de la província de La Romana, és una recerca que pretén desemascarar, mitjançant les eines de tradició antropològica, l'articulació del racisme estructural al territori que va ser testimoni de l'arribada de les primeres onades d'éssers humans esclavitzats al continent negre de manera massiva, a mans del colonialisme europeu. La qüestió racial és una paradoxa de la vida dominicana que penetra a totes les capes de la societat. Podem exemplificar-ho amb algunes dades estadístiques que ens han de dur a la reflexió. Si bé és cert que el cens dominicà afirma que els afrodescendents² són poc més del 4% del total d'habitants del país i que la població, de manera preponderant, s'autoanomena "índia"³ en referència al seu color de pell, per tal d'allunyar-se de l'africanitat, ni l'observació participant, ni les narratives de vida explicades pels propis informants, poden corroborar aquestes dades. Val a dir que a les cèdules d'identitat dominicanes, fins la darrera dècada, ha existit una casella per identificar el color de la pell o etnicitat (a gust del consumidor), del seu portador, on la nomenclatura era B (blanc), N (negre) i I (indi), implicant que tot aquell que no sentia negre s'adcrivís a la nomenclatura d'indi, molt més neutra en el seu imaginari. Un article de l'any 2011 del *Listín Diario*, de qui no es diu l'autoria, ens acosta a aquesta peculiaritat dominicana "*Aquí nos hemos inventado un color, el "indio", que no suele aparecer en el policromo universal. Tal es su categoría o relevancia que se ha considerado necesario insertarlo, como un indicador de color de piel, en la cédula de identidad y electoral desde tiempos inmemoriales (...) Tal vez el "indio" fue un color que nos inventamos para no creernos negros, un ancestral reflejo de discriminación con el que muchos parecen sentirse tranquilos y, por demás, amparados en el consuelo de aceptar que el "negro" solo lo llevan, invisible, detrás de la oreja*" (s.a., 2011).

Aquest allunyament de l'ascendència africana ve influenciat per una educació institucional que impulsa des de la infància a interioritzar un discurs d'indigenitat, en oposició a una africanitat que els acostaria a la societat haitiana, la qual sí que es

¹ L'afrodescendència és un concepte vindicatiu i reconeixedor de l'herència africana de la població negra a Amèrica, tanmateix un concepte polític, de significació de l'experiència pròpia i apropiació d'espais polítics històricament negats (Pineda, 2013).

² No tot afrodescendent o descendent d'africà és negre -com a conseqüència dels processos de mestissatge desenvolupats a Amèrica-. D'acord amb això podem categoritzar 3 tipus d'afrodescendència: a) L'afrodescendència visible: Comprèn aquells individus que per les seves característiques fenotípiques i pigmentació poden ser identificats i vinculats de manera immediata amb les persones africanes. Aquests subjectes poden o no ser conscients de la seva pertinença ètnica-racial, com de la mateixa manera pot ser que es reconegui o no com a afrodescendent. b) L'afrodescendència oculta: Producte del procés de mestissatge i interracialitat desenvolupat al nostre continent, malgrat les limitacions i prohibicions, sorgiran una quantitat significativa d'individus posseïdors d'africanitat en la càrrega biològica, encara que no sigui perceptible en les faccions i pigmentació. És afrodescendent aquell que al seu nucli familiar va existir un origen, trets o pigmentació negroide, no obstant això, aquest pot no manifestar-ho de forma perceptible en la seva pell i trets corporis. Aquest, igual que l'afrodescendent visible pot tenir o no coneixement de la seva herència, com així mateix reconèixer-se, negar la seva afrodescendència o estar en procés de reconeixement. c) L'afrodescendent polític: Aquest tipus d'afrodescendent pot ser qualsevol dels anteriors, visible o ocult, però que decideix reconèixer-se afrodescendent com a forma de vindicació i vinculació a la seva herència africana; també com a mitjà per promoure i recolzar els esforços polítics dels moviments afrodescendents, per aquesta raó, l'afrodescendent polític neix del reconeixement (Pineda, 2013).

³ Al formulari per aixecar el darrer padró electoral (2010), apareixia un espai destinat a registrar la raça i/o el color. Els ciutadans, en el moment de realitzar el seu registre, es van declarar, o van acceptar ser classificats per les persones que omplien els formularis, de la següent manera: població "índia" 82,05%, negra 4,13%, blanca 7,55% i groga 0,8% (Moya, 2010).

reconeix obertament afrodescendent. S'ha de tenir en compte que el terme mulat⁴ duu implícita l'ascendència africana, per tant rarament és emprat, i autoanomenar-se blanc és bàsicament restringit a aquelles persones amb fenotips més clars, molt minoritaris a República Dominicana. La combinació entre l'anhel de ser "diferents" als haitians, juntament amb els prejudicis racials d'arrel colonial, constaten la complexitat de l'objecte d'estudi. Tal i com apunta Mateo (2018), la República Dominicana és i ha estat tradicionalment un país receptor i emissor de migrants per diversos motius històrics. La població en la seva composició social etnològica, fenotípica i socioculturalment és clarament determinada per aquest fet. Entre els grups i subgrups socials més importants històricament enclavats en aquest territori caribeny, es troba una gran diversitat de procedències, essent un alt percentatge d'origen africà d'ascendència que es reflecteix en el fenotip de les noves generacions, en conseqüència, aquesta societat presenta un perfil afrodescendent molt marcat.

La rellevància d'aquesta distorsió numèrica, rau en una idea heretada del colonialisme, el concepte de *blanquejar la raça*⁵, generant confusió i conflicte social. S'ha de remarcar que, tant en temps pretèrits com en l'actualitat, el to de la pell i el tipus de cabell pot ser decisiu a l'hora d'assolir un dret tant fonamental com el de tenir accés a una feina digna.

Però, per què continuem immersos en aquesta situació anacrònica? I sobretot, per què s'ha perpetuat el racisme sistèmic o estructural dins d'una societat que s'hauria de reconèixer majoritàriament afrodescendent? Com és possible que, encara a dia d'avui, sigui profitós tenir (o aparentar) un fenotip occidental (o occidentalitzat) per gaudir d'una millor qualitat de vida? Al llarg d'aquesta recerca tractaré de donar resposta a aquestes i d'altres preguntes, cabdals per comprendre la idiosincràsia dominicana. La negació de la heterogeneïtat cultural a la gènesi dels Estats nacionals caribenys es va perpetuar mitjançant sistemes de reproducció social i cultural; i els continguts curriculars en referència a indígenes i negres els desvaloritzaven, com una imatge del passat sense existència real en el present, mostrant-los com a pobles estàtics, ahistòrics i resistents a tota modernitat (Hopenhayn i Bello, 2001). Així doncs, ens qüestionem per què l'abolició de l'esclavatge no ha estat capaç de superar molts dels efectes discriminatoris i excloents sobre els afrolatins. Per què moltes de les nacions que van ser receptores de mà d'obra esclava han promulgat polítiques per "blanquejar" la població mitjançant la promoció de la immigració europea? Les polítiques de "blanquejament" promogudes durant la història recent d'aquestes nacions, afavoreixen la perpetuació de classificacions taxonòmiques jerarquitzants, tal i com ja succeïa en la regió del Carib de fa tres-cents anys; "*En el Caribe francés el color de la piel ya era parte de un discurso jerárquico internalizado al final del siglo XVIII, en que la cúspide de la jerarquía correspondía a los blancos "puros". El resto de la población*

⁴ Els termes «mulat» o «mulata» impliquen fins avui una definició racialitzada la connotació de la qual designa tota persona mestitzada entre una ascendència blanca europea i una ascendència negra africana, fent (encara a partir de la relació de gens) una separació racial que fins ara segueix tenint fortes repercussions en la vida de dones i homes, que viuen immersos en una classificació racial. Cal esmentar que a l'època de l'esclavitud, "els mulats" la majoria van ser productes d'abusos sexuals, on els esclavitzadors o capatassos violaven les dones negres (Fundación Acua, 2020).

⁵ El blanquejament de la pell és una pràctica social, política i econòmica utilitzada en molts països postcolonials: "millorar la raça" cap a una suposada ideal de blancor. L'associació entre el color blanc de la pell, la prosperitat econòmica i la felicitat familiar és el fonament de la "utopia del blanquejament" com a projecte transgeneracional de "millora de la raça". Un desig que roman a l'imaginari postcolonial. La "utopia del blanquejament" significa la colonització del imaginari d'indis i mestissos. És una promesa de reconeixement que encoratja una estratègia basada en l'esforç i la perseverança. En concret, en el cas de l'Amèrica colonial, aquesta promesa anuncia que els indígenes, en el transcurs de tres generacions, podrien tenir descendents perfectament blancs (Portocarrero, 2007).

estaba clasificada taxonómicamente según componentes raciales, asociada a estatus sociales fijos” (Hopenhayn i Bello, 2001, p. 11).

Tanmateix, si aprofundim en la qüestió a un nivell més local i ens situem a la illa d’Ayiti-Kiskeya⁶, ens sorgeixen d’altres inquietuds que cal resoldre. Una d’elles és l’existència de racisme entre els propis afrodescendents a la banda dominicana, un racisme que augmenta de manera exponencial si la persona racialitzada és d’origen haitià. És imprescindible generar debat al voltant d’una qüestió silenciada de manera preceptiva, malgrat afecta a milions de persones actualment.

Què pretenc?

El propòsit d’aquesta recerca és la realització d’un estudi que, des d’un punt de vista antropològic, mitjançant la recerca teòrica, l’observació participant i les narratives dels propis informants, posi llum sobre les motivacions que duen a amplis sectors de la societat dominicana a actuar en base a criteris i prejudicis ètnic-racials. Són aquestes actituds que fomenten una desigualtat i discriminació que recau majoritàriament sobre la població afrodescendent, tot generant una estigmatització addicional vers aquelles persones que mostren un fenotip més marcadament afro. Tanmateix, copsar per què els discursos, representacions i pràctiques no són coincidents; començant per la paradoxa del convenciment popular que a República Dominicana no hi ha racisme. D’una banda, pretenc reflexionar de manera conjunta amb els informants al voltant de la complexitat de la història i la identitat dominicana, per tal de contribuir al coneixement de la historicitat, és a dir del caràcter contingent, de les classificacions i adscripcions ètniques i racials; així com la construcció històrica del rebuig a tot el que prové d’Haití. D’altres objectius de la recerca fan referència a discernir el perquè de l’allunyament de la societat dominicana de la seva herència africana en termes de pertinença, i amb tot, comprendre la causa d’aquest desinterès generalitzat en les qüestions de discriminació racial.

D’altra banda, em proposo formalitzar un document etnogràfic que serveixi per a la divulgació i la reflexió, així com ser capaç de generar inquietuds al voltant d’una qüestió que produeix indiferència malgrat condiciona la vida de milions de dominicans.

He abordat la qüestió del racisme a la República Dominicana amb la finalitat de dotar a les persones interessades d’una eina pràctica i pedagògica, susceptible de ser exposada en clau acadèmica en centres educatius i universitats; mitjançant l’activisme divulgatiu o polític; o bé a través de xerrades en qualsevol altre àmbit públic o privat en què es pugui menester. Un eina que, utilitzant un llenguatge entenedor, sigui capaç d’arribar a una població a la qual no se li faciliten recursos acadèmics suficientment objectius sobre la seva pròpia història; doncs he pogut copsar mitjançant el treball de camp i les entrevistes, un sistema educatiu que manipula, enalteix o bé invisibilitza, alguns episodis històrics que influeixen en una formació acadèmica esbiaixada, així com en el desenvolupament d’un sentiment racial reblert d’estereotips.

Amb tot, contribuir a la comprensió i visibilització d’un greuge social que abasta multitud de branques en la quotidianitat dominicana. Així doncs, plantejo la difusió d’una eina que participi en el desenvolupament d’un sentiment de pertinença en positiu vers el bressol africà, i que sigui capaç d’aportar el seu granet de sorra per tal de revertir una manifesta tendència a l’ofuscament racial tan procliu en aquesta regió caribenya.

⁶ Denominació indígena de l’illa que comprèn les nacions d’Haití i República Dominicana, que els espanyols, durant la conquesta, van rebatejar amb el nom de La Española.

Què em questiono?

El racisme sistèmic a la República Dominicana és el resultat dels processos històrics de la regió; ja siguin aquests polítics, econòmics, culturals o migratoris. Són processos que han anat conformant l'actual panorama identitari, el qual deriva en un biaix entorn a la diversitat humana del país (Cassá, 1983; Mateo, 2018; Moya, 2008). Es tracta d'una desviació que allunya la població de la seva ascendència africana, al mateix temps que anima a emmirallar-se i a ressaltar aquells nexes que els uneixen a la ex-metròpoli, per petits que siguin. Són unes tesis identitàries promogudes de manera deliberada des de les pròpies institucions nacionals. La falta d'inversió en un sistema educatiu que es compta entre els pitjors del món, facilita la distorsió de la història implicant un desarrelament vers qualsevol vincle possible amb el continent africà.

És ben sabut que la millor manera de manipular la història és mitjançant la introducció de passatges verídics barrejats amb allò que es vol enaltir però que no té per què ser cert, doncs això fa més difícil determinar la línia entre el que és autèntic i el que és enganyós o simplement inexacte. D'aquesta manera s'ha aconseguit "formar" una societat que, en gran mesura, es considera una espècie de "raça" multiètnica determinada per, tal i com aprenen a les escoles, blancs, taïns⁷ i negres. La falta de rigor en aquest aprenentatge de base, implica que cadascú opti per aproximar-se ètnicament a aquella banda la qual creu que s'ha de sentir més orgullós i, sobretot, aquella que s'allunyi més de l'ascendència africana. I com no fer-ho? Com no voler aproximar-se al fenotip de l'oligarquia que ha marcat el passat i continua marcant el present del país? Després de gairebé 180 anys d'independència de la República Dominicana, no hi ha hagut canvis al respecte, i el país continua en mans de les elits, descendents directes d'aquells primers europeus que es van repartir la illa sense tenir en compte la resta de la població.

En base a aquestes controvèrsies, em demano si a la societat dominicana li genera alguna inquietud al respecte d'aquesta història institucional. També m'interessa copsar si existeix algun tipus de qüestionament per part dels dominicans quant a la "identitat dominicana" promoguda des de les institucions i centres educatius. A partir d'aquestes preguntes de recerca, el treball que aquí presento vol indagar en la percepció dels propis informants respecte el fenotip més abundant al país, en proporció al fenotip de les persones que acaparen els llocs de poder, la qual cosa ha de permetre introduir un punt que, a priori, hauria de generar polèmica i captar el sentiment que aquest fet produeix en les persones subalternes. És realment tan important el fenotip en la distribució de l'estratificació social?; Han sentit els informants algun tipus de discriminació o privilegi únicament a causa del seu color de pell?; Són coneixedors del terme "afrodescendent"?; S'hi consideren?; Quin concepte tenen dels haitians?; Consideren República Dominicana un país racista?; Els agradaria que fos diferent? Si tinguessin possibilitat de fer-ho, què canviarien del país en qüestions racials? Aquests interrogants són els que han guiat les entrevistes etnogràfiques, i han de permetre captar possibles contradiccions i discordances entre el discurs i la pràctica i, si és el cas, copsar quines són les motivacions perquè aquestes es produeixin.

⁷ Aborígens precolombins habitants de la illa d'Ayiti-Kiskeya. La cultura taïna va ser la primera que es va trobar Cristòfol Colom al Nou Món a partir del 12 d'octubre de 1492 (Saiz-Álvarez, 2018).

Metodologia, tècniques i fonts

La metodologia proposada és de tall exploratori, i duta a terme mitjançant l'etnografia i les seves tècniques de tradició antropològica. Aquest treball comporta una observació participant a la província de La Romana, un dels centres neuràlgics de plantació de canya de sucre del Carib. Es tracta d'una àrea de la República Dominicana on la població dominicana i haitiana conviuen molt estretament des de fa dècades, degut a l'alta densitat de població del país veí que resideix en els *bateys*⁸, doncs la mà d'obra haitiana representa gairebé la totalitat dels empleats que treballen als camps de canya. La convivència perllongada en el temps ha implicat varies generacions de persones dominic-haitianes, les quals conformen una part important de la població de la província i viuen la qüestió racial d'una manera peculiar.

Val a dir que la recerca respon a certes particularitats del meu bagatge de vida. La meua trajectòria personal i professional guarden una estreta relació amb la regió del Carib, on he viscut de manera intermitent els darrers 29 anys. Els meus primers anys a La Romana, motivats per qüestions familiars, em van dur a viure llargues temporades en un barri popular de la ciutat, en el sí d'una família humil. Amb posterioritat, he anat alternant diverses tasques en el sector immobiliari, tanmateix en l'acadèmic, realitzant investigació i xerrades en l'àmbit universitari. Al llarg d'aquest considerable espai de temps, he generat forts vincles relacionals en múltiples estrats de la societat dominicana, i degut a les peculiaritats històriques de l'illa Ayiti Kiskeya també de l'haitiana.

Pel que fa al propi desenvolupament de la recerca, he observat els comportaments de la població "romanense", quant a la variació d'actituds presumptament motivades per qüestions fenotípiques, en el transcurs de les seves ocupacions quotidianes.

Acabat aquest primer procés, he entrevistat a persones de diversos estrats socials i ocupacions de la zona: persones influents; treballadores, tant autòctones com migrants haitianes; polítiques; persones jubilades; tanmateix una antropòloga i periodista activista contra el racisme i la xenofòbia a la República Dominicana; el que m'ha permès captar la discordança entre la discursiva i la pràctica. Els informants han estat triats tenint en compte un ventall ampli en qüestions de gènere, ideologia política, estrat social, formació acadèmica i edat entre d'altres, per tal que la mostra sigui el més diversa possible. Val a dir que molts d'ells tenen connexions amb el sistema educatiu. Així doncs, he pogut comptar amb una exdirectora d'institut públic, un educador de formació professional, un professor de primària haitià, així com diverses persones amb currículums acadèmics extensos.

He realitzat dotze entrevistes de manera presencial i una de manera virtual. He comptat amb 6 informants dones i 7 homes, amb edats compreses entre els 27 i els 70 anys.

Les converses etnogràfiques mantingudes amb els informants han tractat qüestions diverses i obertes tals com, el sentiment de pertinença en qüestions racials, la percepció de l'informant sobre els fenotips al país, les experiències personals discriminatòries o beneficioses en funció del color de la pell, l'opinió respecte a la població haitiana o bé quin coneixement tenien sobre el concepte d'afrodescendència.

⁸ A dia d'avui, el sector depèn fonamentalment d'immigrants haitians, que representen el 90% de la mà d'obra en el tall de la canya (Urena, 2007).

Un *batey* és una comunitat rural on la població treballa en tasques relacionades amb l'explotació de la canya de sucre: sembra, tall, càrrega, pes i transport. En aquests nuclis de població creats al voltant dels principals enginyers sucrers habiten els bracers i les seves famílies. Són nuclis ubicats a territoris propietat de la companyia sucrera, dins de les mateixes plantacions (Millán y Jansen, 1991).

S'ha de tenir en compte que haver optat per una investigació de tall decolonial, (tanmateix formant part com a investigador, d'una determinada jerarquia local, a priori privilegiada), repercuteix en l'esdevenir de la recerca, doncs aquesta es veu atada per un posicionament ètic, polític i ontològic que no amaga un rerefons activista de lluita antiracista.

Raça i racisme a República Dominicana

En el transcurs de la recerca copsem una societat plena de contradiccions quant a la qüestió racial al país. Si bé es cert que es perceben uns discursos conciliadors, per part de la majoria dels informants, en referència a les diferències fenotípiques, i que tant sols es radicalitzen quan aquestes diferències incorporen "Haití" dins dels seus arguments, no menys cert és que aquests discursos benèvols, gairebé condescendents vers les persones de pell més fosca, no s'avenen a la pràctica quotidiana de gran part de la població.

El racisme forma part de la idiosincràsia dominicana; moltes vegades inconscient, sí, però racisme al cap i a la fi. La confusió preponderant vers el concepte de "raça"⁹ implica que, en línies generals, no se sàpiga diferenciar entre la intensa xenofòbia que senten cap al poble haitià, i el racisme estructural imperant a la seva societat. Preeminentment, per als informants, la qüestió racial està circumscrita de manera monotèmatica a la migració haitiana, i a certs episodis bèl·lics històrics entre República Dominicana i Haití, que han creat una por desmesurada vers la comunitat veïna en l'imaginari dominicà; obviant que al seu país també existeix la discriminació racial entre els propis dominicans. El plantejament de les diferències fenotípiques, en bona part de les entrevistes, ha derivat en converses que parlen d'Haití i els haitians, malgrat jo encara no hagués introduït cap element al voltant de la qüestió haitiana. L'afer es torna encara més complex quan afegeixo el terme "afrodescendència", doncs a banda de que molts d'ells no tenen gaire clar el concepte, existeix un cert rebuig a atribuir-se aquest qualificatiu, i el que ho fa, no ho fa precisament de forma positiva "*nosotros somos afrodescendientes, porque como tú comprenderás, somos de África, lamentando el caso*", diu un jove informant (Informant P). Tanmateix, es percep en les narratives d'alguns interlocutors, una tergiversació en el sentiment de rebuig entre ambdós països, culpant els haitians del que realment manifesten els propis dominicans, tot dient que els haitians els prenen com a enemics, qüestió que jo no he advertit en els meus llargs anys de convivència amb les dues comunitats, doncs les paraules d'odi sempre les he sentit de manera unidireccional dels dominicans cap als haitians i mai al revés. Els discursos interioritzats no es corresponen a les vivències reals dels informants, doncs malgrat predominen els mots corrosius cap els haitians, difícilment trobem experiències personals negatives de cohabitació. Com a mostra, el propi reconeixement que a les comunitats amb un índex elevat d'haitians i dominic-haitians, la convivència amb el poble dominicà és exemplar, qüestió que contradiu la suposada

⁹ A partir del segle XX, el concepte de raça va perdre la seva importància científica amb el reconeixement de la biologia de la inexistència de subdivisions de l'espècie humana que poguessin ser identificades genèticament i a les quals correspondrien característiques físiques, psicològiques, morals o intel·lectuals distintes. No obstant, malgrat haver estat demostrat científicament que el concepte de raça no s'aplicava a l'espècie humana, a la pràctica és evident que es tracta d'un concepte fonamental en societats on el color de la pell, l'aparença física i/o l'origen ètnic-racial son determinants per a la distribució del benestar entre els individus i els grups socials. Així, cal reconèixer i teoritzar les "races" com a construccions socials eficaces per a mantenir i reproduir diferències, jerarquies, exclusions i privilegi. En altres paraules, malgrat les races no existeixin en el món físic, sí que existeixen en el món social i estructuren relacions socials, orienten comportaments institucionals i accions humanes (Guimarães, 2002).

conflictitat entre les dues societats. Part dels discursos discriminatoris albirats responen a un racisme etnocentrista, doncs es pressuposa una eventual amenaça cultural per part d'un grup humà diferent, els haitians; i que aquests, haurien de sotmetre's als comportaments i costums del grup dominant. Els prejudicis vers el país veí, provoquen recels inclús als propis haitià-descendents, doncs difícilment es plantegen visitar Haití, un país al qual podrien accedir en cotxe en poques hores de trajecte. Tot i aquesta proximitat, posats a triar, visiten qualsevol altre racó de món abans que la terra dels seus ancestres. En qualsevol de les converses és fàcil trobar arguments racialitzadors estereotipats, fruit d'una educació i un imaginari popular capaç de transmetre por i malfiança des de la infantesa, inclús a persones amb una alta formació acadèmica, però que han patit un adoctrinament contra la societat haitiana al sí de les pròpies famílies.

Deixant de banda la qüestió haitiana, no menys important és el fet de mencionar el progrés d'alguna persona negra com a quelcom excepcional, evidenciant que aquest tipus de situacions, les quals haurien d'estar completament normalitzades, es viuen encara de forma marginal.

Genera perplexitat l'assumpció i justificació, per part d'alguns informants, del gruix de les actituds racistes, amb l'argument que són qüestions estructurals a nivell mundial, implicant que moltes de les situacions de racisme quotidià siguin tractades de ximpleries. L'observació participant a la província de La Romana em mostra una societat acostumada a viure en una pigmentocràcia¹⁰ que fa discriminació entre la mateixa comunitat negra, alimentant la idea de ser superior pel fet de no ser "tan negre" (Fanon, 2009).

En el transcurs del treball de camp he assistit a situacions inversemblants; des dels habituals comentaris tals com, "*yo no soy anti-haitiana porque mi trabajadora (empleada del servei domèstic), es haitiana*", tot parlant d'una persona sobreexplotada amb jornades de feina infinites, sense cap tipus de contracte ni seguretat social i treballant a canvi d'un sou miserable; fins a situacions com les observades en el tracte directe vers els haitians. Un dels informants haitià-descendent, advocat, exterioritza quelcom més que sobreactuació quant a mostrar la seva "dominicanitat". Una de les jornades més intenses amb ell ha estat acompanyar-lo a pagar nòmines, al lloc de treball d'alguns treballadors, gairebé tots de nacionalitat haitiana, majoritàriament vigilants i conserges. No són empleats seus, sinó empleats d'empreses que ell gestiona des del seu bufet. Molts d'ells, al no disposar de documentació legal al país, han de percebre els seus honoraris en un sobre. He albirat un tracte arrogant, menystenint a unes persones que s'han mostrat amb la més absoluta submissió. Alguns dels treballadors li han fet demandes amb un respecte desmesurat, com si tinguessin por, i m'he sentit violentat en més d'una ocasió. Han estat demandes banals, inherents a les seves respectives ocupacions; el meu informant no ha escoltat, no ha deixat parlar lliurement els seus interlocutors, ha contestat de mala gana, s'ha mostrat superior. No ha actuat de la mateixa manera amb els empleats dominicans, malgrat exercien ocupacions similars, ni de bon tros, doncs ha guardat el respecte empresa / treballador en tot moment.

Tanmateix, de forma reiterada, s'observa que la percepció de la gent quant al fenotip predominant al país no coincideix amb el que després senten d'ells mateixos, doncs veuen que hi ha un alt percentatge de gent negra però, malgrat molts d'ells ser-ho, pocs s'hi reconeixen. Això mateix passa amb l'ascendència dels informants, donant

¹⁰ Concepte que explica com l'estratificació de la colonització espanyola a Amèrica estava fonamentada, en bona part, en el color de la pell i les jerarquies que es creaven a nivell de l'estructura soci-racial. La lògica racial que guarden les societats pigmentocràtiques és una forma de pensament i de jerarquització dèrmic-fenotípica, basada en el color de la pell i en l'aparença del subjecte (Luján Villar y Luján Villar, 2019).

sempre prevalença als llinatges que podrien provenir d'Europa, per sobre de qualsevol altre. Val a dir que, dels tretze informants entrevistats, només tres d'ells no tenien cap avantpassat haitià, qüestió que encara fa més inversemblant la marcada animadversió vers la societat veïna.

És una obvietat que el racisme i la xenofòbia freqüentment es confonen, però certament, el que succeeix a la República Dominicana és que es complementen. La responsabilitat de les autoritats del país en la perpetuació d'aquest greuge és més que evident, doncs els mateixos informants han explicat, per exemple, la instrucció que reben els agents de migració quant a l'aplicació de protocols basats en el color de la pell, segons els quals les persones negres són sotmeses a intensius controls als aeroports quan han de viatjar a l'estranger. Totes i cada una de les matisacions del racisme, com a concepte, expressades pels informants, no fan més que afavorir la perpetuació d'aquesta xacra que, tal i com han reconegut alguns d'ells, forma part de l'engranatge mundial. No és difícil escoltar que al país no hi ha racisme, sinó classisme, però això no deixa de ser una paradoxa, doncs és obvi que la majoria del capital és acaparat per una burgesia majoritàriament blanca, implicant que les persones negres quedin excloses, a cop d'ull, i que ningú les percebi amb la possibilitat de pertànyer a un estrat social que estigui per sobre de la classe mitja o mitja-baixa. S'evidencia que un blanc té una acceptació social gairebé immediata, tingui o no diners (i si els té, no serà qüestionat per la procedència dels mateixos), mentre per ser acceptat essent negre, cal tenir la cartera plena i haver de passar pel tràngol de demostrar que els diners provenen de fonts lícites, doncs existeix la creença generalitzada que un negre que gaudeix d'un cert poder adquisitiu, ha fet fortuna mitjançant activitats il·legals, fent bo l'estereotip del dominicà "de barri" que s'ha enriquit amb el tràfic de drogues. Malgrat els que es dediquen a les activitats il·legals són una minoria (indistintament del seu color de pell), les seves accions comporten la invisibilització de milers de dominicans que han sobresortir amb esforç i dedicació.

En un sentit similar, s'observa la interiorització d'una inferioritat de les persones racialitzades respecte els blancs, malgrat lluitin de manera incessant per intentar revertir la situació; és colpidor. Aquestes situacions em recorden en certa manera el concepte de "violència simbòlica" encunyat per Pierre Bourdieu en la dècada de 1970, utilitzat per descriure una relació social on el "dominador" exerceix una manera de violència indirecta i no físicament directa en contra dels "dominats", els quals no l'evidencien i / o són inconscients d'aquestes pràctiques en contra seva, per la qual cosa són "còmplices de la dominació a la qual estan sotmesos" (Bourdieu, 2012).

Existeixen dos denominadors comuns esmentats a la pràctica totalitat de les entrevistes, i que confirmen les actituds netament racistes de les estructures de poder dominicanes, així com la causa de les mateixes, malgrat alguns informants hagin atenuat i matisat les seves paraules en veure la impossibilitat d'amagar l'evidència. Aquests són el paradigma del racisme patit en la figura de José Francisco Peña Gómez, i les deficiències en un sistema educatiu que explica una història parcialitzada. D'una banda em parlen d'un dels polítics més ben valorats de la història recent dominicana que, malgrat haver guanyat les eleccions, va estar sotmès a un manifest frau electoral per tal d'allunyar-lo de la presidència, i posteriorment de la política. Segons han descrit els propis informants, un frau promogut des de l'oligarquia dominicana, la qual es va oposar obertament a la possibilitat de tenir un president negre, amb l'agreujant de tenir ascendència haitiana. En aquelles eleccions del 1996, li van oferir repartir-se la legislatura amb el partit hegemònic fins aleshores, on aquest governaria els primers dos anys, i els dos anys restants governaria el partit de Peña Gómez, sempre i quan ell no

fos el president. No obstant, els informants no es mostren escandalitzats per aquest fet, ben al contrari, consideren que entra dins de la normalitat de la política dominicana.

D'altra banda, tots coincideixen a culpar el sistema educatiu del país com a causa de la majoria de problemes discriminatoris que es viuen a la República Dominicana. “*Tenemos un sistema de educación de mierda que no sirve para nada, porque no interesa que la gente piense*” (Informant R). “*Aquí la educación en las escuelas está manipulada y nos enseñan a dividir*” (Informant E). “*La educación es básica, es el motor principal de un país... pero aquí, en este país, el dinero para la educación lo dilapida la corrupción*” (Informant C). Sense deixar de banda la qüestió de l'educació, tinc la percepció que les persones amb més formació acadèmica en aquest país són, d'una banda, aquelles eurodescendents que han tingut l'oportunitat d'estudiar en els millors centres educatius, ja sigui al país, ja sigui a l'estranger. Però, d'altra banda, les persones negres amb ascendència haitiana, doncs la seva posició de subalternitat al país implica que, moltes d'elles es vegin empeses a redoblar esforços per tal de formar-se més i millor que les persones del seu entorn, per tal de guanyar-se un lloc a la societat, persones que acaben adquirint molts més coneixements que la mitjana del país. Un bon exemple el trobem a les narratives d'alguns informants fenotípicament afro, persones que han hagut de lluitar molt més que les persones del seu entorn per tal d'assolir els seus objectius professionals. No obstant, aquestes lluites desiguals, fan que aquestes persones pateixin un desgast emocional, tal i com elles mateixes han reconegut, un desgast que els acompanya de manera constant. Una altra qüestió és l'adoctrinament dels infants. Per una banda des de l'escola, tal i com apunta una professora jubilada quant a la necessitat d'un canvi en els continguts educatius, per tal d'introduir una història més diàfana i plural. Però d'altra banda, l'adoctrinament patit en l'entorn familiar, amb multitud d'estereotips negatius en clau racial. La reproducció dels comportaments socials generació rere generació, com el fet d'allisar el cabell d'una nena de 12 anys amb el cabell afro (Informant E), per tal que no pateixi estigmatització a l'escola, en pro de la protecció dels fills, perpetua les condicions de subalternitat derivades del fenotip.

La participació d'una informant d'origen congolès, ha donat profunditat a la recerca, amb un punt de vista peculiar que, a través de la seva percepció, m'ha permès copsar les diferències entre la discriminació racial i la xenofòbia en una mateixa persona. Ha estat una conversa que m'ha ajudat a resoldre alguns dubtes, com el fet que ella hagi sentit el racisme a un país on, a simple vista, i per l'enorme diversitat de tonalitats de color de pell de la gent, no s'ho hagués imaginat mai. Ha estat molt enriquidor aprehendre, a través de la seva percepció, el canvi d'actitud de molts dominicans que han interactuat amb ella. Quan en primera instància l'han confós amb una persona haitiana, ha sentit que la tractaven amb menyspreu o indiferència, per contra, ha experimentat una millora en el comportament cap a ella quan han advertit que no era originària del país veí. El “ser d'Haití”, la situa en el primer terme de la subalternitat, sense cap mena de dubte però, el “ser d'Àfrica”, representa estar situada un nivell per sobre en l'escala social (en relació als haitians). També resulta interessant el seu punt de vista respecte a comprendre que molts dominicans no es vulguin sentir afrodescendents, doncs és obvi que cadascú té dret a sentir-se d'on cregui més oportú. La qüestió és el perquè del rebuig a aquesta afrodescendència, que de forma preponderant rau en una sèrie de prejudicis i estereotips heretats d'una història apresada i interioritzada, en molts casos esbiaixada.

Així doncs, reprent el fil de les preguntes de recerca i en base a les entrevistes etnogràfiques, l'observació participant i l'anàlisi de les dades obtingudes, trobo algunes

característiques que m'ajuden a respondre si a la societat dominicana li genera alguna inquietud la història institucional del seu país. La resposta a aquest interrogant va des de la manca d'interès de la majoria d'informants fins al desencís d'uns pocs. Un desencís provocat per la dificultat d'incidir en una societat que mostra poc interès pel coneixement històric, més enllà de l'après en els centres educatius. No sembla pas que la societat dominicana es trobi incòmoda amb la història institucional, més aviat al contrari, doncs es basa en uns pocs esdeveniments històrics que criminalitzen de manera generalitzada al país veí, i els serveixen, encara a dia d'avui, per justificar molts dels infortunis socials i econòmics en els que es troba el país.

La pràctica totalitat dels informants tenen interioritzat un discurs que basa en l'ocupació haitiana, prèvia a la independència del 1844, el màxim grau de rebuig sobre el poble haitià. Aquesta ocupació, que va durar vint-i-dos anys, és prioritària als currículums escolars, i és la base de la xenofòbia vehement que senten vers el país veí; *“yo me justifico en la historia y por haber luchado veintidós años contra los haitianos”*, ens diu l'informant R quant a la seva animadversió pels haitians. En canvi, la percepció de l'informant E, és substancialment diferent; *“Todo esto tiene que ver con nuestra educación y nuestra historia, sobre todo por la intervención haitiana, y eso se percibe como negativo, porque no te explican los beneficios que tuvo esa intervención haitiana, solo te explican lo malo, y tengo que ser yo una estudiante que me guste indagar, para darme cuenta de que esos veintidós años de invasión trajeron algo positivo (es refereix la pèrdua del domini per part del colonitzador i l'abolició de l'esclavatge), en cambio en la escuela me enseñan que tengo que odiar a los haitianos. Aquí la educación en las escuelas está manipulada y nos enseñan a dividir”*. Si parem atenció a les observacions de l'informant J, ens adonem que van en la línia de les de l'informant E, malgrat compta amb una formació acadèmica més limitada. Des de la decepció d'haver viscut enganyada molt de temps, ens diu que *“La historia en la escuela siempre la maquillan... ¡que si somos indígenas! (riu)... Mira, los negros importantes, en la historia que nos dan, no existen, incluso había uno del que hablaban y que ahora no recuerdo el nombre y lo quitaron”* (Vol dir que ja no parlen d'ell a les escoles). L'informant J reconeix que tot el que ha après de la història real del país, tanmateix del seu origen, ho ha hagut d'aprendre pel seu compte, de manera autodidacta. Em parla d'un llibre que ha marcat un abans i un després en la seva manera de percebre la història i el seu origen, *“La isla bajo el mar”* d'Isabel Allende (2009), pàgines que narren els terribles successos que es produïen a la illa durant l'època colonial, a mans dels colons. A través d'aquest llibre, va descobrir que en aquell període, un animal tenia més drets que un negre, i que malauradament, moltes coses encara continuen igual. Curiosa és també l'opinió de l'informant T; *“La educación es lo primordial... y a mí me resulta difícil hasta opinar, como maestra que soy, pero a nosotros nos dan un currículum y por ahí es que nos tenemos que guiar. Deberían de cambiar el currículum para que se profundice en esa área... que nunca se ha hecho(...) Aquí en la historia se habla sobre todo de la ocupación haitiana, de la francesa... la ocupación española y ya. En cuanto a origen... de donde somos... muy pero muy por encima. Algunos historiadores profundizan sobre el tema... pero eso nunca lo incluyen en el currículum”*.

En base a les observacions dels informants, podem dir que les deficiències en el sistema educatiu, afegides a una història centrada en un conflicte sobredimensionat, l'ocupació haitiana (1822-1844), provoquen un distanciament sobre la realitat de l'ascendència del poble dominicà, pel que fa a l'arrel africana. És obvi que la història institucional a la República Dominicana rebutja i criminalitza el poble haitià. Aquest, amb una composició fenotípica preponderant marcadament afro, provoca en els

dominicans un rebuig inconscient, en fer una extrapolació que implica que ser negre és igual a ser haitià, malgrat hi hagi també persones negres dominicanes. Durant la conversa mantinguda amb Tahira Vargas¹¹, antropòloga i comunicadora dominicana, m'ho ha raonat de la següent manera *“todo lo que tiene que ver con nuestra identidad, hay mucha resistencia a tratarlo de manera directa. Eso es por todo lo que ha sido históricamente esa negación y la campaña histórica que ha habido... para negarnos que somos negros y que tenemos raíces afrodescendientes, porque realmente los negros son los haitianos (considera la gent), y siempre se ha promovido una identidad en base a la negación de lo haitiano. Los dominicanos somos “No haitianos”, ese es el discurso dominante y ha sido el que ha calado”*.

Enfocant-nos més directament en l'altra pregunta de recerca (copsar si existeix algun tipus de qüestionament per part dels dominicans quant a la “identitat dominicana” promoguda des de les institucions i centres educatius), queda clar que aquesta identitat no dona espai a l'afrodescendència, aquesta apareix velada, invisibilitzada. *“Aquí esto solo se solucionaría desde el inicio (els problemes racials), desde la educación, porque no se inculca de donde tú eres, solo se habla de tainos y no de afrodescendientes. Lo único positivo sería que durante la educación nos hablaran más de la historia, la historia real, no la maquillada que se explica en las escuelas”* (Informant J).

Tanmateix, algunes persones que tenen noció d'aquesta part important del seu origen, ho reconeixen amb desànim, doncs ho duen com una càrrega negativa de la seva existència.

Una de les qüestions que em generava una certa controvèrsia ha estat el reconeixement com a “índia” de moltes persones dominicanes. A priori, i donat que en les escoles es parla d'una “ascendència triple”, blanca, índia i negra, he interpretat que el reconeixement de molts dominicans com a persona índia es devia a una qüestió de pertinença als pobles originaris d'Amèrica. En part, així ho havia inferit, degut a l'important pes específic que des de la institució educativa es dona a la branca indígena de l'ascendència dominicana, molt per sobre de l'africana, malgrat els taïns van desaparèixer, en la seva pràctica totalitat, als pocs anys de l'arribada dels espanyols a l'illa fa més de cinc-cents anys. No obstant, en el transcurs de la investigació, he pogut copsar que l'adscripció al terme “indi”, no ve tan relacionada amb l'etnicitat d'ascendència com pel color de la pell. Una de les mostres més evidents és la inclusió, en alguns documents identificatius oficials, com poden ser cèdula o passaport (aquesta casella va ser eliminada fa a penes uns pocs anys), una casella per al color de pell de la persona portadora del document, on la lletra “I” corresponia al color *indio*, i no pas a la ètnia. Un color al que s'acollien la majoria de persones, malgrat tinguessin fenotips afro.

No obstant, que l'adscripció es faci en relació al color, no implica que no hi hagi un rerefons de rebuig a l'ascendència africana, i que aquest canvi de nomenclatura en la definició d'un color no hagi estat promoguda des de les institucions des de l'inici dels censos oficials de la República Dominicana.

¹¹ Investigadora amb 30 anys d'experiència en avaluacions, sistematitzacions, estudis etnogràfics i qualitatius en temes com pobresa-marginació social, gènere, violència social, cultura juvenil, infantesa, adolescència, masculinitat, moviments socials, educació, microtràfic-drogues, migració-desenvolupament local, tracta i tràfic de persones a República Dominicana, Cuba, Mèxic i Àfrica-Guinea Equatorial. Té publicat un total de 22 llibres i 36 articles a revistes nacionals i internacionals. Des del gener del 2016 fins al febrer del 2017 es va exercir com a mentora acadèmica de CO-PAZ Plataforma Centreamèrica i del Carib. Va formar part de l'equip interdisciplinari de l'Oficina de Desenvolupament Humà del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) (2009-2011) en l'elaboració dels informes provincials de desenvolupament humà en el component sociocultural i de gènere (<https://inm.gob.do> 26/04/2023).

El fet que el racisme sistèmic i la xenofòbia penetri en molts àmbits de la societat dominicana, tant a nivell institucional com a nivell personal, implica una investigació molt més profunda, en la que poder incidir i analitzar cada branca de manera independent, però tenint el compte que comparteixen un eix comú.

Malgrat l'amplitud de la qüestió central, aquesta recerca aporta algunes respostes que poden servir de base per treballar en una futura investigació. He pogut copsar que l'educació a les institucions públiques, és l'eix central des d'on s'originen moltes de les actituds racistes al país, doncs a banda d'un discurs patriòtic anti-haitià, es generen imaginaris de la composició fenotípica del país que no s'avenen a la realitat, si més no de manera acurada. La poca formació rebuda en qüestions històriques a les escoles, està sintetitzada en episodis que generen xenofòbia per una banda, però racisme de l'altre, al relacionar-se de manera sistemàtica africanitat amb Haití i multiètnicitat amb República Dominicana.

Mitjançant aquesta recerca, he albirat una història institucional de República Dominicana, tan reduccionista i reiterativa al llarg de l'educació oficial, que condiciona el pensament dels dominicans de manera evident. D'altra banda, i de manera general, m'ha mostrat que no hi ha un qüestionament al respecte. El *mantra* anti-haitià, amb consignes que es repeteixen tant des de les institucions com des dels mitjans de comunicació, els serveix per justificar les causes de la subalternitat del poble dominicà, sense necessitat d'anar més enllà, doncs tenen el convenciment que la càrrega econòmica per haver de suportar la migració haitiana és la raó de tots els mals al país. Tot això sense oblidar una agenda pública carregada de discursos populistes que dona continuïtat a tot allò après en la socialització de l'escola, en quant a l'enemic a combatre; Haití. La cirereta final la completen les històries populars i en el sí de les famílies, farcides d'estereotips, que classifiquen negativament a les persones haitianes, per tant, i segons el seu imaginari, les persones negres, com a persones de segon ordre, perilloses i de malfiar.

Tanmateix, l'interès percebut en alguns informants, en saber una història més desenvolupada, i menys condicionada als esdeveniments fronterers amb Haití, reforcen la necessitat de treballar en aquesta qüestió. Una qüestió que, si bé a dia d'avui no desperta gaire entusiasme entre el gruix de la població dominicana, sí que he pogut advertir un punt d'inflexió en les noves generacions, menys conformistes amb els discursos institucionals.

Esperança de canvi?

Fa gairebé tres dècades que trepitjo els carrers de la República Dominicana, particularment els de la ciutat de La Romana. Si bé en ells he viscut innumbrables situacions travessades per l'estigma racial i la xenofòbia, en aquesta ocasió, la mirada antropològica ha marcat l'esdevenir de l'observació participant, incidint en uns comportaments quotidians que assimilen les pràctiques racistes com quelcom completament naturalitzat, i el que és pitjor, normalitzat.

Lluny d'aquell anecdòtic benestar inicial que em va provocar anys enrere el privilegi blanc, proferint un servilisme indigne vers la meva persona, el pas del temps m'ha donat l'oportunitat de deconstruir la meva pròpia socialització, com a pas previ imprescindible per entendre com s'articulen les posicions d'hegemonia i subalternitat en el meu entorn. Per ser honest, però, val a dir que aquesta deconstrucció no ha fet

desaparèixer per complert els prejudicis que duc interioritzats i inculcats des de la meua infantesa, més sí els ha atenuat de manera inqüestionable.

Ara bé, i aquí arriba el dilema; si una persona avesada en la matèria, familiaritzada en la provocació per tal d'argumentar en pro d'un innegable activisme a favor de la lluita antiracista, tanmateix amb un nucli familiar racialitzat per la societat on viu (jo), se sorprèn a sí mateixa amb actituds involuntàries que contenen biaixos racialitzadors, malgrat siguin de la mal anomenada "baixa intensitat"; com pretendre afavorir un canvi social que elimini per complert les pràctiques racistes? Doncs justament així, reconeixent aquestes desviacions del comportament, per tal d'adonar-nos que encara hi ha marge de millora, i molt de camí a recórrer per tal d'arribar a un anhelat equilibri on l'equitat sigui el paradigma de la convivència humana. El racisme és una malaltia de la societat, i com a tal, el fet de no voler-la reconèixer no farà que desaparegui ni ens farà guarir; s'ha de combatre.

Aquesta recerca ens mostra diverses situacions d'hegemonia i subalternitat. Algunes d'elles molt evidents, com el racisme o la xenofòbia institucional, el racisme cultural o bé el racisme aversiu. D'altres formes però, no són tan explícites, malgrat poden arribar a ser molt més punyents. Un bon exemple el tenim quan alguna de les informants fa referència al "sentir-se orgullosa" pel fet de tenir la pell fosca. Aquest tipus d'afirmacions sacsegen el meu propi privilegi blanc, obligant-me a reflexionar el perquè d'aquest orgull. Quina necessitat ha de tenir una persona per sentir-se orgullosa del seu color de pell? La conclusió no deixa gaire marge interpretatiu; nosaltres, fenotípicament blancs, posseïdors d'una prerrogativa hegemònica incontestable, ni tant sols ens plantejem sentir-nos orgullosos, o no, del nostre color, perquè en el fons no tenim ni sentim aquesta necessitat, qüestió que ens situa de manera preponderant en un plànol de superioritat involuntari (o no).

A la República Dominicana, parlar de racisme genera recel; i no només pel fet de no voler assumir aquesta problemàtica, sinó perquè de manera gairebé automàtica et titllen de pro-haitià. Això fa que les persones que tenen interès en subvertir aquest greuge, a banda de ser molt minoritàries, s'hagin d'enfrontar a una gairebé segura acusació d'antipatriotes. Gran part d'aquesta problemàtica comença a gestar-se des de les pròpies institucions acadèmiques. L'educació oficial reglada que s'imparteix a les escoles, quant als esdeveniments històrics particulars; les qüestions racials; o la incitació a un sentiment de pertinença "oficial"; és un mal a llarg termini, doncs com a procés socialitzador institucional que és, implica que les persones, ja a curta edat, interioritzin un determinat discurs que, en el millor dels casos, trigarà anys a ser qüestionat per elles mateixes.

No obstant, hi ha dos elements remarcables que indiquen que no tot està perdut. Si bé és cert que existeix un biaix entre discursos i pràctica en la qüestió racial, tanmateix quant a la societat haitiana, aquest biaix és bidireccional. I a què em refereixo amb aquesta bidireccionalitat? Doncs al fet que els biaixos els trobem en allò que ens condueix a situacions negatives, però també en aquelles que deriven en comportaments en positiu. D'una banda, el més evident, refereix a la negació del racisme en un país on les pràctiques discriminatòries per qüestions fenotípiques formen part del paisatge diari. D'altra banda, la gran quantitat de discursos anti-haitians, que volen mostrar societats completament diferents i irreconciliables, i amb costums antagòniques; però que en absolut coincideixen amb la pràctica real, sobretot en aquelles comunitats amb un alt índex de població haitiana o haitià-descendent, doncs les dues col·lectivitats cohabitaven i s'interrelacionen de manera paradigmàtica. Què dir sinó del cas de José Francisco Peña Gómez? Tant cert és que les altes esferes de poder li van barrar el pas, com

inqüestionable és que milions de persones varen votar per ell a pesar de la seva ascendència haitiana i el seu color de pell.

La lleu tendència a la millora és un bon indicatiu de la possibilitat de canvi. Les mostres incipients d'obertura cap a l'africanitat, a través d'algunes expressions culturals com la música o el ball, amb una gent jove que puja amb força i amb menys prejudicis racials, són l'esclat necessària per no defallir. Tanmateix, el delit que ha provocat en algunes persones la meua investigació, inclús facilitant-me informació i contactes essencials per tal de poder documentar-me de manera més precisa, em dona una empenta vital per tal d'aprofundir en la qüestió. La intenció inicial de que aquesta recerca no quedés en via morta, sembla que va agafant forma, i deixa la porta oberta a continuar des d'avui mateix.

Bibliografia

- Allende, I. (2009). *La Isla Bajo el Mar*. Plaza & Janes.
- Bourdieu, P. (2012). *Intelectuales política y poder*. Coedición Eudeba.
- Cassá, R. (1983). *Historia social y económica de la República Dominicana*. Alfa y Omega.
- Fanon, F. (2009). *Piel negra, máscaras blancas*. Akal.
- Fundación Acua (2020, Marzo 27). Mulato ¿Un término despectivo? <https://programaacua.org/mulata-un-termino-despectivo/>
- Guimarães, A. S. (2002). *Classes, raças e democracia*. Editora 34.
- Hopenhayn, M. i Bello, A. (2001). Discriminación étnico-racial y xenofobia en América Latina y el Caribe. *CEPAL Serie Políticas sociales*, 47. https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/5987/1/S01050412_es.pdf
- s.a. (2011, Noviembre 11). De "indio" a "mulato". *Listín Diario*. <https://listindiario.com/editorial/2011/11/11/210567/de-indio-a-mulato.html>
- Luján Villar, J.D. y Luján Villar, R.C.. (2019). Neorracismos, multiculturalismo y pigmentocracia: consideraciones conceptuales e implicaciones para su abordaje. *Tla-melaua*, 13(46), 26-49. <https://doi.org/10.32399/rtla.0.46.222>
- Mateo, L. A. (2018). *La afrodescendencia en la sociedad dominicana. Entre la blancofilia y la negrofobia* (Tesi doctoral, Universidad Complutense de Madrid). <https://eprints.ucm.es/id/eprint/50843/1/T40792.pdf>
- Millán, C. y Jansen, C. (1991). *Género, trabajo y etnia en los bateyes dominicanos*. Instituto Tecnológico de Santo Domingo
- Moya, F. (2010). *Historia de la República Dominicana*. Doce Calles.
- Moya, F. (2008). *Historia del Caribe. Azúcar y plantacions en el mundo atlántico*. Ferilibro.
- Pineda, E. (2013). *Racismo, endorracismo y resistència*. Editorial El Perro y la Rana.
- Portocarrero, G. (2007). *Racismo y mestizaje y otros ensayos*. Fondo Editorial del Congreso de la República.

Saiz-Álvarez, J.M. (2018). La cultura taína y los primeros asentamientos españoles en el Nuevo Mundo. *Revista Hispano Americana*. 8. <https://revista.raha.es/n8.html>

Urena, P. (2007). La industria de la caña en la República Dominicana. <http://base.d-p-h.info/fr/fiches/dph/fiche-dph-7806.html>

© Copyright Joan López Alterachs, 2023

© Copyright *Quaderns de l'ICA*, 2023

Fitxa bibliogràfica:

López Alterachs, J. (2023). Racisme sistèmic, xenofòbia i afrodescendència a la República Dominicana. Particularitats de la província de La Romana. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 39 (1), 167-182. [ISSN 2385-4472]